Zbigniew Wiktor¹

Wpływ rewolucji październikowej na przemiany rewolucyjne na ziemiach polskich w latach 1917–1920

1. Wpływ rewolucji październikowej na proces rewolucyjny epoki

Wybuch wojny światowej w sierpniu 1914 r. doprowadził faktycznie do upadku II Międzynarodówki. Główną przyczyną było opowiedzenie się przez większość oportunistycznych i reformistycznych partii socjaldemokratycznych po stronie nacjonalistycznych i imperialistycznych własnych rządów i państw, dążących do wojny i nowych kredytów na nią. W następstwie krachu II Międzynarodówki wykształciły się w niej rewolucyjne odłamy, na czele których stali lewicowi socjaldemokraci Rosji (bolszewicy) na czele z W.I. Leninem, których poparty z czasem rewolucyjne odłamy w innych partiach robotniczych, w tym także Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy i Polska Partia Socjalistyczna-Lewica z ziem polskich. Z nich pod koniec 1918 r. zaczęły wyłaniać się partie komunistyczne, stojące na gruncie rewolucyjnego marksizmu, m.in. Komunistyczna Partia Niemiec (wcześniej Związek Spartakusa) i Komunistyczna Partia Robotnicza Polski.

Lenin był przekonany, że wyjście z wojennego kryzysu i kapitalizmu należy szukać nie w reformowaniu światowego systemu imperialistycznego, lecz w rewolucyjnym obaleniu go i w budowie socjalizmu. Siły te zorganizowały się w 1919 r. w III Międzynarodówkę (Komunistyczną), która odegrała historyczną rolę w jednoczeniu i konsolidowaniu ruchu robotniczego w okresie międzywojennym. Na marginesie aktualna uwaga, że także obecnie ruch robotniczy, w szczególności komunistyczny, bardzo potrzebuje takiej międzynarodówki.

Polskie rewolucyjne partie robotnicze SDKPiL i PPS-Lewica stały także na gruncie międzynarodowej solidarności proletariatu i jego samodzielności kla-

¹ Uniwersytet Wrocławski, e-mail: z.wiktor@gazeta.pl

sowej. Obie partie wzywały do akcji przeciwko wojnie i rządowi państw imperialistycznych. Sprzeczności, które wywołały wojnę mogły być rozwiązane przez proletariacką socjalistyczną rewolucję. Tak uczyli wtedy wybitni liderzy i teoretycy marksizmu, w tym Róża Luksemburg, Julian Marchlewski, Feliks Dzierżyński. Nawiązywali oni do teorii Marksa, a w szczególności Lenina, że kapitalizm w fazie imperializmu jest globalny i zwycięstwo rewolucji socjalistycznej w głównych centrach kapitalizmu pociągnie za sobą inne mniej rozwinięte bądź uzależnione państwa. Stąd logiczne, ale jak się później okazało, przedwczesne hasło światowej socjalistycznej rewolucji.

Na odrębną uwagę zasługuje kwestia niepodległości i odbudowy państwa polskiego. Jak wiadomo państwo polskie upadło pod koniec XVIII w., a jego ziemie zagarnęły Rosja, Prusy i Austria. Przez prawie 150 lat Polacy znajdowali się pod okupacją zaborców. Wybuch wojny ożywił nadzieje na odbudowę państwa polskiego. Rosja znalazła się w innym obozie państw walczących niż Niemcy i Austria, co rodziło nadzieje niepodległościowych sił na wykorzystanie tych różnic w staraniach o odzyskanie niepodległości i co było głównie udziałem partii mieszczańskich i obszarniczych.

Jednocześnie tzw. kwestia polska była przedmiotem manipulacji rządów państw rozbiorowych, które w sposób niezobowiązujący obiecywały przywrócenie pewnej autonomii, ale w ramach swych mocarstwowych interesów i granic. Rosja np. dążyła do przyłączenia Galicji zachodniej i Poznańskiego do podległego jej Królestwa Polskiego-Kongresowego. Niemcy i Austria snuły nadzieje na powstanie jakiegoś państewka buforowego na terenach przejmowanych od Rosji. Sytuacja znacząco zmieniła się po zajęciu w 1915 r. przez Niemcy i Austrię ziem polskich, będących dotąd we władaniu Rosji. W edykcji dwóch cesarzy z listopada 1916 r. pojawiła się możliwość odbudowy jakiegoś półpaństewka jako części Wielkiej Rzeszy Niemieckiej. Wszystkie te projekty były skierowane głównie do Polaków po to, by pozyskać jak największą ilość nowych rekrutów do walki z przeciwnikiem, a więc nowe „mięso armatnie”.

Sytuacja zasadniczo zmieniła się w wyniku rewolucyjnych wydarzeń w Rosji w 1917 r. – rewolucji lutowej, która obaliła carat i rewolucji październikowej, która obaliła ustrój burżuazyjno-obszarniczy i zapoczątkowała budowę podstaw socjalizmu. Na fali wielkiego niezadowolenia społecznego i buntów w armii inicjatywę zdobywali bolszewicy i inne radykalne ugrupowania. Masowo powstawały rady delegatów robotniczych, chłopskich i żołnierskich, tworzących alternatywny i konkurencyjny wobec państwa burżuazyjnego system dwuwładzy. Już w marcu 1917 r. Piotrogradzka Rada Delegatów żądała zakończenia wojny, postępowych zmian społecznych i ogłosiła prawo narodów Rosji do samookreślenia, w tym uznanie prawa Polski do niepodległości.

Jednym z pierwszych dekretów rządu Lenina był dekret o pokoju, dekret o ziemi i o prawie narodów Rosji do samostanowienia. Ten ostatni przekreślał traktaty rozbiorowe zawarte przez rządy carskie, co tworzyło możliwości oddzielenia się ziem polskich od Rosji i odbudowy niepodległego państwa polskiego. Problemem był typ państwa, czyli jego klasowy charakter i granice, o które później wybuchła nowa wojna. Rewolucja październikowa przyspieszyła umiędzynarodowienie kwestii niepodległości Polski jako suwerennego państwa, które mogło zastąpić częściowo rolę Rosji na wschodzie jako partnera mocarstw zachodnich przeciwko Niemcom.

Rewolucja październikowa była wielkim wydarzeniem, które wywarło wielki wpływ na sytuację wewnętrzną i międzynarodową Rosji. Powstało pierwsze po Komunie Paryskiej państwo socjalistyczne, które kolejnymi dekretami przekreślało instytucje i stosunki kapitalistyczne, stawiało bohaterski opór wewnętrznej i zagranicznej kontrrewolucji i zwycięsko odbudowało kraj i przystąpiło do budowy podstaw socjalizmu. Z tych powodów ośrodki burżuazyjne w Europie Zachodniej i USA postawiły na odrodzenie Polski jako część „kordonu sanitarnego”, dzielącego rewolucyjną Rosję od proletariatu Zachodu. Dotyczyło to także innych niepodległych państw Europy Środkowo-Wschodniej, którym powierzono rolę zapory przed komunizmem, a jednocześnie strategicznego osłabienia Niemiec.

Dekret o pokoju wycofał Rosję z wojny w marcu 1918 r. Rosja Radziecka zawarła wtedy ciężki pokój z Niemcami i Austro-Węgrami, także z Turcją, tzw. pokój brzeski, co z radością przyjęte zostało przez masy pracujące, jak i postępową opinię społeczną za granicą. Narastały wrzenia rewolucyjne w innych państwach, w tym na ziemiach polskich, gdzie walka o obalenie rządów burżuazyjno-obszarniczych łączyła się ściśle z walką o wyzwolenie narodowe i powstanie niepodległego państwa polskiego. Wielkie znaczenie dla możliwości przyłączenia się ziem zaboru niemieckiego do niepodległego państwa polskiego miała rewolucja w Niemczech w listopadzie 1918 r., która obaliła cesarstwo i na tyle osłabiła aparat przemocy we wschodnich częściach Rzeszy, że powstanie wielkopolskie pod koniec tych wydarzeń mogło zakończyć się zwycięstwem.

2. Walki strajkowe i demonstracje w 1918 r.

Na wzrost fali strajków na ziemiach polskich duży wpływ miała sytuacja rewolucyjna w Rosji. Już na wiosnę 1917 r. sytuacja w zakładach pracy była napięta. W Warszawie w maju strajkowali robotnicy gazowni, w Łodzi w czerwcu wy-

buchł strajk tramwajarzy. Latem w Warszawie strajkowali metalowcy. Strajki wybuchały także w Zagłębiu Dąbrowskim, Lublinie, Białymstoku, obok żądań ekonomicznych pojawiły się polityczne.

Po zwycięstwie rewolucji październikowej mimo rozproszenia polskiej klasy robotniczej przez wojnę walki klasowe na ziemiach polskich przybierały coraz bardziej masowy charakter. Od stycznia 1918 r. w Warszawie strajkowali robotnicy miejscy. W tłumieniu strajku wzięły udział oddziały niemieckiej policji i wojska, okupujące Warszawę. Do burzliwych demonstracji dochodziło w zakładach Łodzi i Pabianic. Wrzeniem ogarnięte było Zagłębie Dąbrowskie, gdzie strajkowali robotnicy Dąbrowy Górniczej i Będzina. Wystąpiły też strajki w Lublinie, gdzie powstała pierwsza w kraju Rada Delegatów Robotniczych, także w Warszawie i Krakowie, gdzie strajki trwały przez całe lato 1918 r.

W 1918 r. przebudziła się także polska wieś. Były to formy oporu przeciwko zarządzeniom władz okupacyjnych, np. rekwirowania żywności, przymusowych świadczeń, które później nasycane były treściami politycznymi. Jesienią masowo usuwano okupacyjne i rozbiorowe znaki graniczne, przekreślając granice rozbiorowe. Jesienią 1918 r. doszło do wystąpień biedoty wiejskiej na Zachodniej Ukrainie i Białorusi, później także w Kongresówce. Wystąpienia te miały klasowy charakter. W zaborze pruskim strajki rozwinęły się po wybuchu rewolucji w Niemczech w listopadzie 1918 r. Powstawały tam rady delegatów robotniczych i żołnierskich, będące organami samorządowej milicji. Strajki w Poznańskim wkrótce przekształciły się w powstanie wielkopolskie, którego celem były nie tylko żądania społeczne, także przyłączenie tych ziem do odradzającego się państwa polskiego.

Rewolucja październikowa w Rosji przyspieszyła organizowanie na ziemiach polskich Rad Delegatów Robotniczych. Procesy te nasiliły się jesienią 1918 r. i wiązały się z powstawaniem niepodległego państwa polskiego. Rady delegatów stanowiły alternatywny system organów politycznych klasy robotniczej wobec partii i organów państwowych tworzonych przez burżuazję i obszarnictwo. Rady powstawały z reguły w dużych ośrodkach przemysłowych, ale zdarzały się też w mniejszych. Ogółem było ich około 100 (niektóre źródła mówią o 200). Spełniały one głównie rolę w przyspieszeniu rozwoju i umocnieniu świadomości mas pracujących, ale nie rozwinęły się i nie mogły spełnić funkcji ustrojowo-politycznej jak rady delegatów robotniczych, chłopskich i żołnierskich w Rosji. Podstawową przyczyną była ich słabość organizacyjna i mała liczebność, nie dysponowały własną siłą wojskową, a załączki milicji ludowej podlegały PPS, która poza PPS-Lewicą nie identyfikowała się z radami. Z tych powodów rady nie zdobyły pozycji podmiotu mogącego być fundamentem dwuwładzy w Polsce, a więc załączkiem alternatywnego państwa proletariackiego.

Wynikało to generalnie ze słabości ówczesnego polskiego proletariatu. Przemysł rozwijał się w kilku dużych ośrodkach miejskich, wojna w znacznym stopniu rozproszyła proletariat, duża jego część uległa deproletaryzacji. Na słabość polskiego proletariatu wpływały głębokie podziały rozbiorowe i rozbieżności ideowo-polityczne. Poza partiami rewolucyjnymi była reformistyczna Polska Partia Socjalistyczna, część robotników była pod wpływem narodowców, solidarnościowców, a przede wszystkim Kościoła katolickiego. Jednocześnie w samej SDKPiL i PPS-Lewicy brakowało jasności teoretycznej jak ustosunkować się do nowej sytuacji politycznej.

SDKPiL i PPS-Lewica upatrywały w radach delegatów robotniczych organizacje, które miały kierować rewolucyjną walką, zmierzającą do obalenia starego aparatu państw zaborczych, ale nie miały one konkretnej wizji przyszłego polskiego państwa socjalistycznego. Oczekiwały one na wybuch światowej rewolucji i powstanie światowej republiki rad, której początki wiązały z Rosją radziecką, a także z dojrzewającą rewolucją w Niemczech. Stały one na stanowisku, że lansowanie hasła budowy niepodległego socjalistycznego państwa polskiego mogłoby osłabić rosyjskie siły rewolucyjne, tak jak włączenie proletariatu polskiego w walkę o burżuazyjne państwo polskie, co w konsekwencji stępiłoby ostrze rewolucyjnej walki polskiej klasy robotniczej.

Róża Luksemburg, będąca przywódczynią niemieckiego i polskiego ruchu rewolucyjnego, uważała, że przyszłość socjalizmu w Europie zależy od zwycięstwa niemieckiego proletariatu, który wraz ze zwycięskim proletariatem Rosji stworzy podstawy europejskiej i w perspektywie światowej republiki rad. W tej koncepcji nie było miejsca dla małych niepodległych państw socjalistycznych, a dążenia do nich były zwalczane jako kryptoburżuazyjne i sekciarskie. Były to błędy luksemburgizmu, które pokutowały jeszcze przez wiele lat w międzynarodowym ruchu komunistycznym. Nie doceniały one obiektywnych tendencji narodowo-twórczych w Europie Środkowo-Wschodniej, wyrażających dążenia niepodległościowe mniejszych narodów, które znalazły częściowo możliwości rozwoju w odrodzonych (burżuazyjnych) państwach Czechów i Słowaków, południowych Słowian, Polaków. Te błędy wykorzystały siły burżuazyjne i rewizjonistyczne dla osłabienia ruchu komunistycznego i zwalczania go w okresie międzywojennym.

3. Polski proletariat i jego kondycja ideowo-polityczna w 1918 r.

Socjalistyczna rewolucja na ziemiach polskich na przełomie lat 1917/1918 nie odniosła zwycięstwa, natomiast w listopadzie 1918 r. powstało niepodległe państwo polskie jako republika burżuazyjna o ustroju demokratyczno-parla-

mentarnym. Władza znalazła się w rękach burżuazji i obszarnictwa, wspomaganych przez zwycięskie państwa ententy i ośrodki kapitału zagranicznego, a w kategoriach ideowo-religijnych przez Kościół katolicki.

Na słabość polskiej rewolucji w latach 1917/1918 miał wpływ także stan ideowo-polityczny ówczesnej polskiej klasy robotniczej. Mimo licznych strajków, protestów i demonstracji w Polsce nie było sytuacji rewolucyjnej, a więc takiego stopnia zorganizowania i przygotowania ideowo-politycznego mas do działania, które prowadziłyby do zmian rewolucyjno-historycznych. Jednocześnie siły burżuazyjne umacniały swe pozycje. Kategoria rewolucja może być wykorzystane dla określenia odrodzenia nowego państwa polskiego, które w kategoriach klasowych było państwem burżuazyjno-obszarniczym. Polski proletariąt skupiał znacznie mniej niż 30% ludności, przy czym 1/3 jego składu stanowili robotnicy folwarczni, rolni, z reguły o niskiej świadomości klasowej, często analfabeci. Przemysł był słabo rozwinięty (choć w porównaniu z Rosją prezentował się dobrze) i skupiał się w kilku dużych ośrodkach w Warszawie, Łodzi, Zagłębiu Dąbrowskim, Poznaniu, Krakowie, Białymstoku. Udział robotników wielkoprzemysłowych był jeszcze niższy.

W czasie I wojny światowej nastąpił silny proces deproletaryzacji w wyniku zniszczeń wojennych i ewakuacji licznych fabryk, urządzeń i załóg przez wycofujące się wojska rosyjskie. Objęło to ponad 1 mln ludzi, a biorąc pod uwagę wcześniejszą emigrację do Rosji, ocenia się, że znalazło się tam ok. 3 do 4 mln Polaków, z tego dobrze ponad 100 tys. wzięło aktywny udział w rewolucji październikowej, w tym także liczni żołnierze zmobilizowani do armii carskiej. Rewolucja miała wielki wpływ na zmianę poglądów licznych Polaków. Walka i zwycięstwo rosyjskiego proletariatu naocznie przekonywały, że można nie tylko obalić zmurszały ustrój carski, ale także obalić kapitalizm i obszarnictwo i budować zręby ustroju sprawiedliwości społecznej. Wielu z nich po powrocie do Polski włączyło się do ruchu rewolucyjnego lub stało się „przyjaciółmi Sowietów”.

Jednocześnie liczni Polacy pozostali w Rosji i ZSRR i aktywnie włączyli się do budowy ustroju socjalistycznego. Przykładami byli Feliks Dzierżyński, Julian Marchlewski, Jakub Hanecki, Stanisław Kosior, Konstanty Rokossowski, Karol Świerczewski i wielu innych. Znaczna część powracających włączyła się aktywnie do budowy ruchu komunistycznego w Polsce, także klasowych związków zawodowych.

Sytuacja na polskiej wsi była jeszcze bardziej złożona i trudna. Proletariąt wiejski był liczny, ale o niskiej świadomości ideowo-politycznej i klasowej, większość mieszkańców wsi znajdowała się pod silnym wpływem Kościoła katolickiego. Na wsi panowała chroniczna nędza, obejmująca miliony, bezrobocie, bez-

nadziejność sytuacji, królowały ciemnota, zacofanie społeczne, analfabetyzm. Chłopi buntowali się, organizowali różne formy protestu, powszechny był głód ziemi, konfrontujący się z wielkimi majątkami obszarniczymi, przede wszystkim domagali się reformy rolnej, będącej hasłem partii chłopskich, która jednak była skutecznie blokowana przez partie obszarnicze i burżuazyjne. Zdolność skutecznego politycznego działania proletariatu wiejskiego i ruchu chłopskiego była osłabiona przez różnice własnościowe między bogatymi chłopami i biedotą wiejską, które umiejętnie podsycał Kościół i wykorzystywał dwór.

W Polsce jesienią 1918 r. występowały nastroje buntownicze, ale nie było sytuacji rewolucyjnej, a więc masy nie były odpowiednio zorganizowane i zdolne do rewolucyjnego działania. Umiejętnie wykorzystaly to ugrupowania i siły burżuazyjne i reformistyczne, które 7 listopada 1918 r. (w 1. rocznicę rewolucji październikowej) powołały w Lublinie pierwszy prawdziwie polski Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej (rząd „robotniczo-chłopski”), którego premierem został Ignacy Daszyński z Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej przy udziale lewicowego PSL-Wyzwolenie i innych postępowych ugrupowań. Rząd ten nie miał realnego wpływu na kryzysową sytuację w Polsce, natomiast ogłosił kilka ważnych postępowych deklaracji, np. o demokratycznym ustroju Polski, 8-godzinnym dniu pracy, zapowiedź reformy rolnej, powszechnego szkolnictwa itd. Miał za to przemożnych konkurentów, w tym Józefa Piłsudskiego, który przybył 10 listopada z Magdeburga do Warszawy i któremu Rada Regencyjna następnego dnia przekazała pełnię władzy. Piłsudski w kilka dni później zdymisjonował ten rząd i na premiera powołał J. Moraczewskiego – prawicowego działacza PPS, w kilka tygodni później zamienionego na I. Paderewskiego – znakomitego pianisty, ale otwartego rzecznika prawicy społecznej.

Te zmiany polityczne dowodziły, że inicjatywa polityczna należała do sił burżuazyjnych i obszarniczych, które interesy ludu traktowały jako przetargowe w sytuacjach kryzysowych. Jednocześnie umacniała się władza J. Piłsudskiego – Naczelnika Państwa, który nie liczył się z wartościami i instytucjami demokratycznymi, miał skłonności autorytarne i dyktatorskie i choć politycznie wywodził się z PPS, przeszedł na pozycje burżuazji i obszarnictwa, a w maju 1926 r. w oparciu o wierne mu oddziały wojskowe dokonał zamachu stanu i do śmierci w kwietniu 1935 r. sprawował władzę dyktatorską, kontynuowaną do września 1939 r. przez jego epigonów z sanacji.

Zarysowane wydarzenia polityczne i trendy rozwojowe umacniały w Polsce ustrój burżuazyjno-obszarniczy i pogłębiały wyzysk klasy robotniczej i ludu pracującego. Polski lud musiał hartować się w nowych walkach klasowych 20-lecia międzywojennego i czekać na bardziej sprzyjające warunki i możliwości wyrwania się spod wyzysku i ucisku kapitalistycznego. Nastąpiły one

dopiero po II wojnie światowej w nowej epoce historycznej, kiedy powstała Polska Ludowa.

4. Wojna polsko-radziecka 1919–1920

O polityce międzynarodowej odrodzonej Polski decydowały klasy panujące w Polsce i ówczesnej Europie. Granice nowego państwa i jego ustrój polityczny określił układ wersalski z czerwca 1919 r. i tzw. Mała Konstytucja. Na zachodzie miały być przywrócone granice przedrozbiorowe, na Śląsku i Mazurach miały zadecydować plebiscyty, natomiast na wschodzie granica miała przebiegać według kryterium etnicznego, przy czym sytuacja polityczna była zdestabilizowana chaosem porewolucyjnym dawnej Rosji, słabością organizacyjną powstających nowych państw ukraińskiego, białoruskiego i litewskiego, gdzie faktycznie trwała wojna domowa. Rosja radziecka walczyła z kontrrewolucją wewnętrzną i interwencją zagraniczną, programowo nie przystąpiła do konferencji wersalskiej, a w polityce zagranicznej przyświecały jej cele światowej rewolucji proletariacko-socjalistycznej. Klasy panujące w Polsce dążyły do zagarnięcia jak najdalszych ziem wschodnich, nie bacząc na prawo do samostanowienia Ukraińców, Białorusinów i Litwinów. Jednocześnie umacniała się tam władza radziecka, tworząca podstawy socjalistycznych republik Ukrainy i Białorusko-Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Polska armia, wykorzystując słabość tych podmiotów i swoiste *vacuum* polityczne tych regionów, posuwała się coraz bardziej na wschód, gdzie od 1919 r. trwał stan wojenny.

W kwietniu 1920 r. Naczelnik Państwa J. Piłsudski rozpoczął wojnę przeciwko radzieckiej Ukrainie i zawarł porozumienie z reprezentantem jej sił nacjonalistyczno-burżuazyjnych St. Petlurą, już na początku maja wojska polskie wkroczyły do Kijowa. Po chwilowych sukcesach Polaków armia radziecka zmobilizowała dalsze siły i przystąpiła do nowej kontrofensywy. W lipcu 1920 r. Armia Czerwona wkroczyła na tereny Polski etnicznej, a w sierpniu znalazła się pod Warszawą. W obliczu klęski burżuazyjnej Polski radziecka ofensywa nabierała realnego planu jako pomoc radzieckiego proletariatu nie tylko dla proletariatu polskiego, ale głównie dla „dojrzewającej rewolucji niemieckiej”, budząc nadzieję na wybuch rewolucji europejskiej i światowej. Nadzieja ta nie ziściła się, rewolucja w Niemczech została krwawo stłumiona na przełomie lat 1918/1919 przez rząd prawicowo-socjaldemokratyczny, w czym wstawił się ówczesny minister spraw wewnętrznych Noske („krwawy pies rewolucji”) i w 1920 r. utraciła swój impet.

Rząd burżuazyjnej Polski w tym czasie stał w obliczu klęski. Zwrócono się o pomoc wojskową i finansową do państw kapitalistycznych, przybyła francu-

ska misja wojskowa pod kierunkiem gen. Weyganda, także angielska. Jednocześnie władze organizowały obronę kraju pod hasłami „obrony przedmurza chrześcijaństwa” i przed „bolszewicką zarazą”. Ośrodki burżuazyjne wykorzystały starą taktykę, powołując nowy „rząd chłopsko-robotniczy”, czyli Rząd Obrony Narodowej, na czele którego stanął prawicowo-konserwatywny przywódca chłopski Wincenty Witos z PSL-Piast i z wicepremierem Ignacym Daszyńskim z PPS, odwołujący się do haseł patriotycznych i wykorzystujący resentymenty antysowieckie i antyrosyjskie, co przyniosło ograniczone rezultaty. Jednocześnie w Sejmie Ustawodawczym pospiesznie uchwalono ustawę o reformie rolnej. W rezultacie tych działań utworzono nową 100-tysięczną armię, która 15 sierpnia 1920 r. odparła wojska radzieckie w tzw. bitwie warszawskiej i które w dalszej kolejności musiały się wycofać aż pod Mińsk. W marcu 1921 r. podpisano w Rydze układ pokojowy, na podstawie którego włączono w skład państwa polskiego ziemie zachodniej Białorusi i Ukrainy z przeważającą ludnością białoruską i ukraińską. Wcześniej siłą oderwano też od Litwy okręg wileński z Wilnem.

Wojna polsko-radziecka zakończyła się zwycięstwem sił burżuazyjno-obszarniczych. Wojna i jej rezultaty międzynarodowo-polityczne miały duży wpływ na osłabienie demokracji i wolności burżuazyjnych, a także postrzeganie Polski jako państwa imperialistycznego i zaborczego. Stworzyła także warunki dla późniejszego zamachu stanu J. Piłsudskiego i wprowadzenia sanacyjnej dyktatury. Przyłączenie ziem wschodnich było korzystne dla wielkich obszarników, mających tam wielkie majątki ziemskie, ale oddawało w niewolę społeczną i narodową wiele milionów Ukraińców, Białorusinów, Litwinów i Żydów, co było zalążkiem późniejszych wielkich kryzysów w Polsce.

Wojna z Rosją radziecką leżała w interesie polskich klas posiadających i międzynarodowego kapitału, dążących do obalenia socjalizmu w radzieckiej Rosji i wpisywała się w akcje interwencyjne innych państw imperialistycznych. Ponieważ to się nie udało, chodziło o utworzenie wokół Rosji radzieckiej tzw. „kordonu sanitarnego”, który miał oddzielać socjalistyczne państwo od proletariatu europejskiego, a jednocześnie być strategicznym przyczółkiem dla przyszłej wojny przeciwko ZSRR.

Wojna z Rosją radziecką była bardzo niepopularna wśród robotników i chłopów, odmawiali oni służby w wojsku i organizowali protesty. Najbardziej aktywna w tym zakresie była Komunistyczna Partia Robotnicza Polski (KPRP), ale także lewicowe skrzydło PPS, które później przystąpiło do KPRP. Komuniści żądali natychmiastowego zaprzestania ekspansji na wschód, demaskując ją jako awanturę burżuazyjno-obszarniczą sprzeczną z interesami robotników i chłopów. Żądała zawarcia natychmiastowego pokoju, organizowała marsze i demonstracje przeciwko wojnie, np. w maju 1920 r. w Warszawie demonstro-

wało 30 tys. ludzi, podobnie w Łodzi, Dąbrowie Górniczej i innych ośrodkach. Jednocześnie masowe były akcje za granicą, organizowane przez Międzynarodówkę Komunistyczną, partie komunistyczne i robotnicze, także klasowe związki zawodowe pod hasłem „Ręce precz od Kraju Rad!”, m.in. w Niemczech, Anglii, Włoszech, Czechosłowacji, Rumunii, także w Gdańsku, np. kolejarze blokowali pociągi ze sprzętem wojskowym dla polskiej armii.

5. Rola Tymczasowego Komitetu Rewolucyjnego Polski

Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski (TKRP) powstał 30 lipca 1920 r. w Białymstoku i był pierwszym rządem powstającej Polskiej Republiki Rad, która jednak szybko upadła. Na marginesie trzeba wspomnieć także powstanie już 5 lipca tego roku Galicyjskiego Komitetu Rewolucyjnego, na czele z Włodzimierzem Zatońskim, jako załączek Galicyjskiego Rządu Rewolucyjnego, który powstał w oparciu o siły armii konnej Budionnego. Losy i działalność tego drugiego jest mało znana.

Jak wiadomo Komunistyczna Partia Robotnicza Polski stała na pozycjach klasowych i organizowała rady delegatów robotniczych jako organy władzy proletariatu. Wzorowała się na przykładzie Rosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików) i głosiła hasła rewolucji proletariackiej, uważając, że ta rewolucja wybuchnie w skali światowej (a w każdym razie europejskiej), a w jej rezultacie powstanie światowa republika rad, której załączkiem była Rosja Radziecka. Symbolicznym wyznacznikiem tej koncepcji był wizerunek sierpa i młota na ziemskim globie jako godło ZSRR. W związku z tym KPRP od początku uważała, że nie ma sensu dążyć do odrodzenia niepodległego państwa polskiego, tym bardziej że jego odbudowa prowadzona była przez partie i siły burżuazyjne, obszarnicze, a także przez nurt reformistyczny ruchu robotniczego, głównie przez PPS, także przez partie chłopskie. Z tych powodów KPRP podobnie jak rady delegatów, były prześladowane i zwalczane wszelkimi środkami, a KPRP była prawie od początku zdelegalizowana.

Ruch rad robotniczych nie objął całego kraju, powstało ich (jak już wspomniano) około 100 i działały w dużych ośrodkach przemysłowych. Powstawały także rady chłopskie, folwarczne i tzw. małe republiki, np. Republika Tarnobrzewska, kierowana przez radykalnych działaczy ludowych T. Dąbala i E. Okonia. Generalnie ruchy te były słabe, praktycznie nie dysponowały własnymi grupami zbrojnymi, rzadko policyjno-bojówkarskimi i jako takie nie były w stanie zagrozić burżuazyjno-obszarniczej dyktaturze, dodatkowo były osłabiane przez nurt reformistyczny w PPS, który programowo odżegnywał się od drogi rewolucyjnej i głosił konieczność zmiany drogą parlamentarną.

KPRP powstała w grudniu 1918 r., a jej oblicze programowe było określone głównie przez teorię i praktykę dawnej SDKPiL i osobiście R. Luksemburg, która nie doceniała roli i wagi kwestii narodowej w Polsce i u tzw. „małych narodów”, a także kwestii konieczności sojuszu z nieproletariackimi klasami i warstwami ludu pracującego. Oceniała ona chłopstwo jako klasę reakcyjną (oceny francuskie z okresu Komuny Paryskiej) i nie zabiegała o ich pozyskanie dla sprawy rewolucji w Polsce, w sytuacji gdy ludność wiejska obejmowała ponad 70% społeczeństwa. Różniła się nie tylko pod tym względem od Lenina. Jednocześnie słaby był ruch robotniczy, szczególnie oparty na robotnikach wielkoprzemysłowych, liczbowo największy był proletariat wiejski. Z tych powodów rewolucyjny ruch robotniczy w Polsce był osłabiony i stosunkowo łatwo został spacyfikowany przez ośrodki burżuazyjne i obszarników, Kościół katolicki i przy pomocy kapitału zagranicznego.

Losy polskiej rewolucji tego okresu dramatycznie potwierdziła historia Tymczasowego Rewolucyjnego Komitetu Polski w 1920 r., który powstał pod koniec lipca tego roku po wyzwoleniu przez Armię Czerwoną Białostoczniny i działał do 20 sierpnia 1920 r. jako kierowniczy organ rewolucyjnej władzy rodzącej się Polskiej Republiki Rad. Utworzony został przez działaczy Biura Polskiego KC RKP(b). W jego skład wchodził Julian Marchlewski jako przewodniczący, E. Próchniak – sekretarz, F. Dzierżyński, F. Kon, J. Unszticht i inni. TRKP dzielił się na wydziały: Administracji (J. Dolecki), Leśnictwa (S. Bobiński), Propagandy i Informacji (T. Radwański), Przemysłu (B. Zaks), Rolnictwa (St. Heltman), Sprawiedliwości i Bezpieczeństwa (St. Piławski).

TRKP organizował terenowe organy władzy pod nazwą komitety rewolucyjne, których utworzono ok. 65 i milicję ludową. Sprawował władzę w województwie białostockim oraz przyległych powiatach woj. warszawskiego i lubelskiego. Jednocześnie TRKP organizował Polską Armię Czerwoną, której dowódcą był Roman Łągwa. TRKP przekazywał na terenach przez siebie zarządzanych zakłady przemysłowe i majątki ziemskie pod zarząd komitetów fabrycznych i folwarcznych, które miały organizować socjalistyczne zakłady i gospodarstwa rolne. Głosił nietykalność własności chłopskiej, część ziemi z majątków obszarniczych przekazywano bezrolnym i małorolnym. TRKP wprowadzał pierwsze zmiany w organizacji oświaty i lecznictwa. Po klęsce Armii Czerwonej pod Warszawą TRKP wycofał się do Rosji radzieckiej, a jego działacze zajmowali kierownicze stanowiska w radzieckich organach władzy. Upadek TRKP był logiczną konsekwencją upadku w 1920 r. rewolucji polskiej, a wcześniej także w Niemczech, na Węgrzech i państwach bałtyckich.

6. Wnioski

Rewolucja w Polsce w latach 1917–1920 była ściśle połączona z dążeniem Polaków do odzyskania niepodległości. Polskie siły rewolucyjne, przede wszystkim klasa robotnicza, nie były przygotowane teoretycznie i organizacyjnie do przejścia inicjatywy w skutecznym przeprowadzeniu rewolucji socjalistycznej, a także dążeniach do odzyskania niepodległości. Walka o niepodległość była głównie udziałem klas posiadających, reformistycznego nurtu ruchu robotniczego, a także ruchu chłopskiego.

W Polsce w przeciwieństwie do Rosji nie było sytuacji rewolucyjnej, wobec czego strajki, demonstracje robotnicze, częściowo chłopskie zostały stosunkowo łatwo stłumione i spacyfikowane przez siły burżuazyjno-obszarnicze. Także pomoc kapitału zagranicznego dla polskiej burżuazji okazała się bardziej efektywna niż pomoc proletariatu rosyjskiego dla polskich robotników i chłopów, szczególnie w 1920 r.

Świadomość klasowa polskich robotników i chłopów pozostawała pod silnym wpływem tradycji oraz wartości klas posiadających i polski patriotyzm kształtował się w duchu akceptacji szlacheckiej i liberalno-burżuazyjnej demokracji i kultury politycznej. Było to przyczyną ulegania przez znaczne części mas ludowych tendencjom i polityce klas posiadających, co wzmacniane było religijnie przez Kościół katolicki. Tak ukształtowany patriotyzm dużej części polskiego ludu został wykorzystany przez nacjonalizm i interesy burżuazyjno-obszarnicze.

W efekcie w 1920 r. walka o socjalistyczne państwo polskie była przegrana, ale opór świata pracy przyczynił się do osiągnięcia wyższego stopnia zdemokratyzowania państwa burżuazyjnego, które ukształtowało się jako burżuazyjno-demokratyczna republika z licznymi prawami liberalnymi i socjalnymi, które trwało do maja 1926 r. Przełomem był zamach majowy marszałka J. Piłsudskiego i wprowadzenie dyktatury wojskowej, będącej formą autorytarnego i faszystowskiego państwa.

W Polsce w latach 1917–1920 wystąpił silny ruch rewolucyjny, manifestujący się w licznych strajkach, demonstracjach, ale nie zdołał on doprowadzić do obalenia państwa burżuazyjnego. Do tego upadku nie doprowadziła też proletariacka pomoc Rosji radzieckiej w 1920 r. i utworzenie w lipcu tego roku w Białymstoku Tymczasowego Rewolucyjnego Komitetu Polski.

Burżuazyjno-obszarnicza Republika Polska nie zabezpieczała interesów klasowych, społeczno-ekonomicznych polskiego świata pracy, umacniała na-

tomiaś władztwo burżuazji i obszarnictwa oraz interesy kapitału zagranicznego, w którego rękach było ponad 50% majątku narodowego. Polska była traktowana jako potencjalny teren do ekspansji przeciwko socjalistycznemu Związkowi Radzieckiemu. Nie potrafiła także zabezpieczyć własnego bytu w kategoriach międzynarodowych, ekonomicznych i militarnych i we wrześniu 1939 r. upadła w rezultacie agresji hitlerowskich Niemiec.

Cele te spełniła dopiero Polska Ludowa, która powstała w 1944/1945 r. jako antyteza klasowa przedwojennych rządów burżuazyjno-obszarniczych. Rewolucja ludowa i socjalistyczna, która wtedy nastąpiła była logiczną kontynuacją procesu rewolucyjnego lat 1917–1920. W PRL suwerenem stał się lud pracujący miast i wsi na czele z klasą robotniczą i przewodnią rolą PPR i PZPR, która trwała do 1989 r.

Rewolucja 1917–1920 upadła, tak jak upadła w 1989 r. PRL, w 1991 r. ZSRR i wspólnota państw socjalistycznych, ale przeorały one współczesny świat politycznie i ekonomicznie. Dziś do wielkiego dorobku tych rewolucji i państw realnego socjalizmu sięgają nowe generacje komunistów i innych zwolenników postępu społecznego nie tylko w Europie. Ich dzieło nigdy nie będzie zapomniane.

Bibliografia

- Brzoza Cz., Sowa A.L., *Historia Polski 1918–1945*, Kraków 2006.
- Ciołkosz A., *Róża Luksemburg a Rewolucja Rosyjska*, Paryż 1961.
- Encyklopedia Rewolucji Październikowej*, red. L. Bazyłow, J. Sobczak, Warszawa 1977.
- Kochański A., *Róża Luksemburg*, Warszawa 1976.
- Kotlarski G., *Myśl społeczna Róży Luksemburg*, Poznań 1987.
- Kołomejczyk N., Syzdek B., *Polska w latach 1944–1949. Zarys historii politycznej*, Warszawa 1968.
- Kowalik T., *Róża Luksemburg-teoria akumulacji imperializmu*, Wrocław 1971.
- Laschnitz A., Guenther R., Luksemburg R., *Ihr Werke in der deutschen Arbeiterbewegung*, Berlin 1971.
- Luksemburg R., *Wybór pism*, t. 1–4, Warszawa 1959.
- Malinowski M. (wybór, wstęp i przypisy), *Wizja programowa Polski Ludowej. Dokumenty i Materiały 1942–1948*, Warszawa 1979.
- Międzynarodowy Ruch Robotniczy*, t. 1, 2, Warszawa 1976.
- Polski Ruch Robotniczy. Zarys historii*, red. A. Czubiński, Warszawa 1976.
- Rakowski M., *Przemiany i szanse socjalizmu (w konfrontacji z kapitalizmem od czasów Marksa po bliską przyszłość)*, Warszawa 2004.

Roszkowski W., *Historia Polski 1914–2001*, Warszawa 2002.

Róża Luksemburg (Junius), *Kryzys socjaldemokracji, poprzedzone pracą W.I. Lenina, O broszurze Juniusa*, Warszawa 1951.

Tymczasowy Rewolucyjny Komitet Polski, [w:] *Wielka encyklopedia powszechna PWN*, t. 11, red. B. Suchodolski, Warszawa 1968.

Zawadzki J., *Poglądy ekonomiczne Róży Luksemburg*, Warszawa 1982.

The influence of the October Revolution on the revolutionary changes in Poland at 1917–1920

Abstract

The main thesis of article is the influence of the Oktober Revolution on the revolutionary changes in Poland at 1917–1920. It's described causes and results of war world 1 and the fall of 2.I nternationale. In next time were organizing the revolutionary parties of Socialdemocracy and established communist parties, which 1919 united and established in the 3th Internationale – Communist The great ideological-political role in this process played revolutionary part od Russian Socialdemocracy – bolsheviki with W.I.Lenin as leader.

The polish state was fall at the end 18th century and on the war world one since 1915 the territory was occupied by Germany and Austria. There at 19th century developed capitalizm and were estblishing worker parties especially Great Proletariat, Polish Socialist Party (PPS), Socialdemocracy of Polish Kingsdom and Litauen (SDKPi), in next time from PPS was established PPS-Left. Workers were also under ideological influence of Polish catholic church, of national and solidarity movements. At 1917–1920 were many strikes and demonstrations, the class struggle developed in cities and in the country. There were also the struggle for the independent polish state in form of 2 main class forces: 1. bourgeoisie and landlords and 2. socialist proletariat. The workers (also partialy peasants) were organizing in the councils of worker delegates (like in Russia), there were about 100 councils in main industrial centres of Poland, but they were to weak in victorious struggle against capitalist forces at 1918–1920, especially when the Poland-Soviet Russia war breake out. In Juli 1920 in Białystok was established The Contemporary Revolutionary Committee of Poland as a Revolutionary Government of Polish Soviet Republic, but it was collapsed together with Polish revolutionists and Soviet Red Army in battle by Warsaw August 1920. In result Polish revolution defeated and won the Polish bourgeoisie and landlords with the support of international capital. There is established the liberal-democratic state, which persisted to 1926, to coup d' etat of Marshall J. Piłsudski.

Keywords: October Revolution, labor movement in Poland, class struggle, opportunism, revisionism, Polish independence, strikes, demonstrations,

revolutionary situation, proletariat, bourgeoisie, territory, contradictions, Polish-Soviet war, Temporary Revolutionary Committee of Poland, counter-revolution

Влияние Октябрьской революции на революционные перемены на польских землях в годы 1917–1920

Резюме

Главный тезис статьи заключается во влиянии Октябрьской революции на революционные перемены на польских землях в годы 1917–1920. В статье были названы главные причины начала 1. мировой войны и падения 2. Интернационала. Со временем возникли фракции социалдемократических партий, которые организовались в коммунистические партии и в 1919 году учредили новый 3. Интернационал-Коммунистический. Большую идейно-теоретическую и организаторскую роль сыграли революционные русские социалдемократы – большевики во главе с В.И. Лениным. Польские земли находились под разделом и были территорией борьбы чужих армий. Капитализм быстрее всех развивался под русским раздлом. Действовали многие рабочие партии, в том числе революционная СДКПил, ППС-Левая и оппортунистско-реформистская ППС. Большое влияние на рабочих оказывал тоже Костёл католический, националистические группировки и группировки солидарности. В годы 1917–1920 проходили многие забастовки и рабочие демонстрации, тоже бедных крестьян и деревенского пролетариата. В 1918 году развилась борьба за создание возраждённого, нового независимого польского государства. Сталкивались две концепции: буржуазно-помещичья и пролетарско-социалистическая. Рабочие, крестьяне создавали советы делегатов рабочих, которых было около 100, однако были они слишком слабые, чтобы стать ведущим субъектом борьбы за власть. Важную роль в росте революционного влияния сыграла польско-советская война в годы 1919–1920 и создание Временного Революционного Комитета Польши в Белостоке. Окончательно в ходе классовой борьбы, многих восстаний, воен, а особенно польско-советской, сформировалось буржуазно-помещичье государство в форме демократической парламентарно-кабинетной республики. Оно существовало до мая 1926 года, когда наступил военный переворот маршала Й. Пилсудского, который ввёл авторитарную форму правления.

Слова ключи: Октябрьская революция, рабочее движение в Польше, классовая борьба, оппортунизм, ревизионизм, независимость Польши, забастовки, демонстрации, революционная обстановка, пролетариат, буржуазия, поместье, противоречия, польско-советская война, Временный революционный комитет Польши или Польревком, контрреволюция